

2018-03-27
Dnr 3.2:0307/17

Barn-, äldre- och
jämsällldhetsminister
Lena Hallengren

Barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter

Idag överlämnar Barnombudsmannen sin årsrapport 2018 om barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter till regeringen.¹ Sammantaget innehåller rapporten svar från drygt 900 barn om hur det är att växa upp på platser där barn i genomsnitt har sämre skolresultat, ekonomi och hälsa än i övriga landet. Det handlar om förorter till storstäderna, men också om kommuner runt om i Sverige, däribland glesbygdskommuner. Barnombudsmannen har lyssnat till barns berättelser och lägger förslag på hur samhället kan förbättra förutsättningarna för barn som växer upp i utsatta områden.

Statistik pekar på att ojämlikheten bland barn i Sverige ökar inom flera områden. Det handlar till exempel om skillnader i barns skolresultat, ekonomi och hälsa som är kopplade till bland annat var barn bor. Den statistiska ojämlikhet som finns på flera områden kan tyda på att barns möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) varierar beroende på var i landet de bor. FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) har också vid upprepade tillfällen uttryckt oro över de kommunala och regionala skillnaderna i Sverige när det gäller genomförandet av barnkonventionen.²

De växande skillnaderna diskuteras flitigt i den allmänna och politiska debatten – men barns röster om den egna situationen hörs sällan. Samtidigt menar FN:s barnrättskommitté att det i många fall bara är barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut.³ Barns röster är en viktig del i att identifiera långsiktiga lösningar. Barnombudsmannen har därför velat veta mer om hur barn upplever att växa upp i utsatta kommuner och förorter och hur deras rättigheter enligt barnkonventionen tillgodoses.

Utifrån statistik som Barnombudsmannen sammanställt har vi identifierat ett antal utsatta kommuner och förorter. Dessa platser skiljer sig åt på många sätt, men

¹ Barnombudsmannen, Utanförskap, våld och kärlek till orten – Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter, 2018.

² FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11. Liknande kritik har framförts vid Sveriges tidigare granskningar 1993, 1999, 2005 och 2009.

³ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 48–50.

utsattheten för barn som bor i dessa områden, gällande ekonomi, hälsa och skolresultat, påminner om varandra.

Vi har genomfört kvalitativa samtal med barn i tre av förorterna till storstäderna och i två av kommunerna. Vi har även fått svar på en kvantitativ enkät från barn i 27 av de identifierade kommunerna och förorterna.

Utanförskap och låga förväntningar

Barnen berättar att de känner ett utanförskap och en exkludering från stora delar av samhället. De tror inte att de kan förverkliga sina framtidsplaner utan att först behöva flytta, eftersom det antingen saknas arbeten, eller att personer från dessa orter diskrimineras. Barn i förorter upplever att media och politiker målar upp en negativ bild av deras bostadsområde, medan barn i glesbygdskommuner snarare känner att deras område är bortglömt av media och övriga samhället. Flera barn beskriver en vuxenvärld som har låga förväntningar på dem.

De låga förväntningarna påverkar barnens självbild och deras framtidstro. I enkätsvaren ser vi att vart femte barn i årskurs 5 tror att det kommer bli ganska, eller väldigt svårt, att hitta ett jobb i framtiden. Bland pojkar i förort svarar var tredje samma sak. Tilltron sänks ju äldre barnen blir. I årskurs 8 tror nästan vart tredje barn att de kommer ha svårigheter att hitta ett jobb. Bland pojkar i förort är motsvarande siffra fyra av tio.

Våld och otrygghet

Många av barnen trivs där de bor. Samtidigt är barnens vardag kantad av våld och kriminalitet. Några barn har upplevt våld själva, andra har bevittnat grovt våld och flera barn berättar om våld och kriminalitet i sitt närområde. Det kan handla om att de utsätts för våld och sexuella trakasserier, men också om skottlossningar och drogförsäljning i området. Även barn som är fyra och fem år gamla beskriver våld på förskolan eller i sitt närområde.

Skolans roll

Barnen som Barnombudsmannen har träffat och som svarat på enkäten berättar att de tycker att skolan är viktig. Samtidigt beskriver barnen en skola där det är svårt att få studiero och som präglas av våld, stök och otrygghet. Barnen berättar om trakasserier och våld som kan pågå under lång tid, utan att lärare eller skolan ingriper, vilket får allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet. Barnen berättar också om en hög ljudnivå på lektioner, om svårigheter att koncentrera sig och om skolk. Barn beskriver även täta lärarbyten som försämrar relationen till lärarna. I enkäten svarar var tredje flicka och var femte pojke att de har liten, eller ingen, tillit till de vuxna i skolan.

Delaktighet och fritid

Flera av de barn som Barnombudsmannen har träffat är engagerade inom föreningar och organisationer i sitt närområde. Några barn berättar att de själva är med och utformar verksamheter på exempelvis fritidsgårdar. Andra beskriver att deras engagemang bidrar till att påverka samhället, genom våldspreventiva grupper eller ungdomsråd.

Barnen berättar att när de blir delaktiga och ges inflytande känner de att de kan påverka sina egna liv. Barnen beskriver delaktigheten som en motkraft till känslan

av utanförskap och att delaktigheten har ökat deras känsla av tillit till omgivningen. Barnens berättelser liknar varandra, oavsett om de bor i en förort eller i en kommun.

Barnombudsmannen föreslår

Barnombudsmannen anser att det barnen berättat tyder på att barns mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen inte fullt ut tillgodoses när det gäller till exempel rätten till skydd mot våld och rätten att utvecklas till sin fulla potential. Barnombudsmannen vill därför se följande förändringar:

Säkerställ barnets rätt till skydd mot våld, kränkningar och trakasserier

- Anta en samlad nationell handlingsplan för att motverka våld mot barn.

Trots att barn vi träffat säger att de trivs där de bor, har många berättat om hur de bevittnat eller upplevt olika former av våld i sitt närområde. Forskning visar att hälsan hos barn som lever med våld i sitt närområde kan påverkas negativt. Det ökar också risken för att barn i dessa områden normaliserar våldet. Några barn berättar även om allvarliga kränkningar, trakasserier och våld i skolan, samt om en vuxenvärld som inte agerar. Barnombudsmannen anser att det är anmärkningsvärt att även barn som är fyra och fem år gamla beskriver våld där de bor, och på förskolan. Våldet får konsekvenser för barns uppväxt och påverkar också deras möjlighet att utvecklas till sin fulla potential.

Barnkonventionen anger att staten ska skydda barnet mot alla former av våld. Utifrån barnens erfarenheter är det tydligt att Sverige inte lever upp till detta. Eftersom våld mot barn förekommer brett i vårt samhälle, och våldet kan se ut på olika sätt, är det av yttersta vikt att vi ser våld mot barn som ett samhällsövergripande problem som måste angripas med breda insatser. Barnombudsmannen anser att regeringen bör ta fram en samlad nationell handlingsplan för att förebygga och stoppa våld mot barn inom alla delar av samhället. Som exempel på sådant våld som omfattas av definitionen i artikel 19 och som bör ingå i handlingsplanen, nämner FN:s barnrättskommitté våld i hemmet, bevittnande av våld, strukturellt och ekonomiskt våld, mobbning och olika former av psykiskt våld, sexuellt våld och hedersrelaterat våld.⁴ I enlighet med barnkonventionens artikel 2 är det även av vikt att en sådan handlingsplan utgår från ett tydligt genusperspektiv.

Barnombudsmannen anser vidare att de myndigheter som tilldelas uppdrag inom en handlingsplan mot våld mot barn, måste involvera barn och unga i planering och genomförande av såväl reaktiva, som förebyggande åtgärder. Detta eftersom barn och unga är experter på sin egen situation och har rätt att komma till tals och vara delaktiga, både i samhället och i sina egna liv.

För att handlingsplanen ska bli verkningsfull krävs att åtgärderna är genomförbara, granskningsbara, och att handlingsplanen går att följa upp och utvärdera.

Säkerställ likvärdig utbildning för alla barn

- Säkerställ kontinuitet och kvalitet i barnets lärande.

⁴ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 17ff. Kommittén betonar särskilt att uppräkningslistan inte är uttömmande.

- Skriv in i läroplanerna att alla skolor och förskolor ska informera barn och vårdnadshavare om den hjälp och det stöd barn har rätt till.
- Stärk studie- och yrkesvägledningen i utsatta kommuner och förorter.

Alla barn i Sverige ska ha lika tillgång till utbildning oavsett bostadsort, kön, sociala och ekonomiska förhållanden. Barnen vi har träffat beskriver låga förväntningar från vuxenvärlden, en otrygg skolmiljö och täta lärarbyten.

Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för barns framtida möjligheter. Barnombudsmannen menar att det är av stor vikt att säkerställa kvalitet och kontinuitet i barnens lärande. Detta kan exempelvis innefatta att ge lärare stöd och möjlighet att stanna kvar på skolor och förskolor i utsatta områden. Att barn ska ha lika tillgång till utbildning framgår såväl av skollagen som av barnkonventionen. Barnombudsmannen anser därför att det bör införas obligatoriska moment på rektors- och lärarutbildningen som ger kunskap och verktyg att skapa förutsättningar för lika tillgång till utbildning. Däri bör ingå kunskap om hur vuxnas förväntningar påverkar barns möjligheter i skolan och förskolan.

För att barnet ska kunna ta tillvara sina rättigheter är det grundläggande att barnet och dess vårdnadshavare har information om barnets rätt till stöd i skolan. Det krävs också att de har kunskap om hur barnet går tillväga för att få sina rättigheter tillgodosedda.

Barnombudsmannen föreslår att avsnittet i läroplanen för respektive skolform som behandlar elevernas ansvar och inflytande utökas till att även innefatta riktlinjer för skolans personal om att informera eleverna om vilka rättigheter de har. Detsamma föreslås i läroplanen för förskolan i avsnittet om barns inflytande. Det kan exempelvis handla om stöd i undervisningen, elevhälsoinsatser, och rättigheter vad gäller trygghet och studiero, samt rätten till en skola och förskola fri från kränkningar. Det ska vara en självklarhet att barn vet att de alltid ska kunna vända sig till en vuxen för att få hjälp och stöd. Barnombudsmannen anser även att det i de allmänna delarna av läroplanerna ska framgå att barn har rätt till kunskap om sina rättigheter enligt barnkonventionen och hur barnet kan göra för att kräva dessa rättigheter.

Flera av de barn som vi pratat med har vittnat om en bristande framtidstro när det gäller utbildning och möjlighet att få ett arbete. Barnombudsmannen menar att studie- och yrkesvägledningen är av stor betydelse för att barn ska ha likvärdiga möjligheter att utvecklas och kunna göra välgrundade val. Regeringen har nyligen tillsatt en särskild utredare som ska utreda och föreslå åtgärder för att utveckla studie- och yrkesvägledningen i skolan.⁵ Barnombudsmannen är positiv till denna utredning och dess uppdrag och vill betona vikten av att utredningen särskilt uppmärksammar barn i utsatta kommuner och förorter. Det kan behövas särskilda åtgärder riktade mot skolor i dessa områden för att bryta det mönster av låga förväntningar som barnen upplever från vuxna och barnens bristande tilltro till sin egen förmåga. Barnombudsmannen anser också att det är viktigt att barn och unga får komma till tals i utredningsprocessen och i framtagandet av förslag för att förbättra studie- och yrkesvägledningen i skolan.

⁵ Dir. 2017:116, En utvecklad studie- och yrkesvägledning.

Stärk barnets rätt till delaktighet och en meningsfull fritid

- Säkerställ jämförbar statistik över barns levnadsvillkor.
- Säkerställ att barn har likvärdig tillgång till fritidsaktiviteter oavsett kön, bakgrund och bostadsort.
- Skapa lokala forum för inflytande där barn kan söka medel för att förverkliga egna projekt och aktiviteter.

För att kunna vidta lämpliga åtgärder och göra prioriteringar som rör barn är det nödvändigt att ha god kunskap om barns levnadsvillkor på lokal, regional och nationell nivå. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att en nödvändig del för genomförandet av barnkonventionen är att göra kontinuerliga datainsamlingar för att upptäcka ojämlikheter i förverkligandet av rättigheterna. I många fall är det bara barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut.⁶ Barns delaktighet är därför en viktig del i att identifiera långsiktiga lösningar.

Det finns ett antal kvantitativa undersökningar i Sverige där barn får beskriva sina levnadsvillkor på olika områden. Barnombudsmannen tycker att detta är bra, men anser att mer behöver göras för att garantera barnets rätt till delaktighet på en övergripande nivå. En central del i detta är att säkerställa ett tillräckligt stort och representativt urval i undersökningar för att meningsfulla jämförelser mellan viktiga grupper ska kunna göras. Det krävs också att metoder utarbetas så att även yngre barn görs delaktiga i undersökningar kring barns levnadsvillkor.

Barnombudsmannen kan utifrån våra samtal med barn i utsatta kommuner och förorter konstatera att barnen på många vis känner sig utestängda från stora delar av samhället. Samtidigt ser vi att de barn som beskrev att de var aktiva inom exempelvis fritidsverksamhet, övriga ideella sektorn, kommunala ungdomsråd eller våldspreventiva projekt, ansåg att de blev lyssnade på och kunde påverka sin situation. Många av dessa barn uttryckte också att de därigenom fått ökad tilltro till sin egen förmåga och större tillit till politiker och samhället i stort.

I barnkonventionens artikel 31 understryks barnets rätt till lek, vila och fritid, anpassat till barnets ålder. I artikel 12 tydliggörs barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör barnet självt. Att vara delaktig och ha inflytande har också stor betydelse för barnets rätt till utveckling enligt barnkonventionens artikel 6.

En rik fritid med möjlighet till eget inflytande är viktig för barns välmående på en lång rad områden. Samtidigt visar forskning att barn i ekonomiskt utsatta familjer, barn med ensamstående föräldrar och barn till utlandsfödda föräldrar har en mindre aktiv fritid än andra barn. För att nå fler barn i dessa grupper menar därför Barnombudsmannen att det är viktigt att arbeta uppsökande för att koppla samman alla barn med det fritidsutbud som erbjuds lokalt. Studier visar också att barn i glesbygd är mer missnöjda med sitt fritidsutbud än andra barn och att barn i utsatta förorter i högre utsträckning använder sig av subventionerade fritidsaktiviteter. Det befintliga fritidsutbudet måste därför anpassas så att barn oavsett kön, bostadsort, ekonomiska förutsättningar och ursprung kan delta på lika villkor.

⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 48–50.

Barnombudsmannen anser vidare att det bör finnas lokala forum dit barn kan vända sig för att få ett verkligt inflytande. Via dessa forum ska barn uppmuntras att söka särskilt avsatta medel för egna projekt och aktiviteter. Det bör även vara möjligt för barn att lämna förslag till lokala beslutsfattare. En förutsättning för inflytande och delaktighet är att alla barn har kunskap om sina möjligheter och rättigheter att påverka beslutsfattare på olika nivåer.

Den känsla av utanförskap och exkludering som flera barn beskriver kan även ta sig uttryck i låg tilltro till det politiska systemet. Barnombudsmannen menar därför att det är viktigt att såväl statliga som kommunala politiker kontinuerligt lyssnar till barn i utsatta kommuner och förorter och beaktar deras åsikter.

Vänliga hälsningar,

Anna Karin Hildingson Boqvist
vikarierande barnombudsman